

VNÍMÁNÍ PROSTORU, JEHO INTERPRETACE A TRANSFORMACE.

BEZPROSTŘEDNÍ ZKUŠENOST.

Vážené shromáždění, je mi ctí, při příležitosti našeho zasvěcení do složitých prostorových vztahů, které jsou základem architektonické tvorby, připomenout prameny, z nichž se stále znovu a znovu umění obrozuje. Umění nám umožňuje nahlédnout do tajemství našeho života. Ve starém Řecku byl význam slova *techné* širší než je v současnosti význam slova umění. Zahrnoval filosofii podstaty bytí a základy psychologie. K Božímu daru vidění, patří vidění prostorové, kterému napomáhá pohyb očí, hlavy a těla a následné fyziologické procesy vyhodnocující viděné. Interpretace takto poznaného světa je ovlivněna intelektem pozorovatele a vědomím vnitřního optického prostoru, ovlivňujícího optiku očima viděného. Uvědomění si tohoto vnitřního prostoru závisí na intenzitě světla, které námi proniká. *Hippokratés* nám předkládá poznání, že si „*techné*“ dokáže pomoci k vidění i tam, kde člověk není s to získávat přímé poznatky prostřednictvím svých smyslů, neboť : „co unikne zraku očí je podrobena zraku myslí“. V komentáři k myšlenkové stavbě textů, připisovaných Hippokratovi o „*techné*“ se praví: „Jen naše mysl, schopnost nahlížet a explítovat věci v jejich významových souvislostech, dokáže odhadnout chybějící.

Novokantovský filosof *Ernst Cassirer* (+1945 v New Yorku) zavádí u subjektu vnímajícího objekt pro zpracování smyslového vjemu pojem perspektiva. Říká: Každý smyslový vjem se stává „perspektivní“ a vnímané se v této perspektivě utváří.

Optické pozorování – chápané fyziologicky a abstrahované od pochopení smyslu viděného, zůstává fixováno na „zde a nyní“. Poznávání nezjevného skrze zjevné pokládá za výsadu umění i Platón (Menón. In.: *Hippokratés*, 2012 s. 384). Moderní psychologové *Vladimír Vondráček a František Holub* nás uvádějí do propojení viděného s naším vnitřním „já“: „Kromě prostoru objektivní reality máme svůj vnitřní prostor. Je současně v nás a současně před námi, ve výši čela. Je obrácen proti nám, jako zrcadlo. Dozadu ve vnitřním prostoru, znamená dopředu v prostoru objektivní reality.

Roku 1806 prohlásil rabi *Nachman*: Vidím, že moje myšlenky se vás nijak nedotýkají, budu vám tedy vyprávět příběhy (příběhy rabi Nachmana vyšly v Polsku, v Rusku byly zakázány). Rabi Nachman, odvážnější než nejodvážnější surrealisté, tvořil svobodně. Zdá se, že zastával myšlenku, že pro jednotlivce je důležitější poznat mystérium své existence, než mystérium existence světa. Shledával, že každý jednatel se snaží dosáhnout více než jednoho cíle a jeho život se tak odehrává ve více rovinách, miluje a zoufá více způsoby. Nevěnuje pozornost tomu, zda jej jeho já osvobozuje. Lidský život, se tak - stejně jako v zrcadlové síni - zobrazuje ve své roztříštěnosti. Každý fragment obsahuje celek, každý zlom obrazu je místem zranitelnosti celku.

Význačným teoretikem architektury, který se věnoval analýze architektonické tvorby a složitým vztahům prostorového vidění a jeho interpretace byl benediktinský mnich a praktikující architekt *Hans van der Laan* (1904 – 1991), který se narodil v Leydnu, jeho otec byl architekt a Hans měl kráčet v jeho stopách. Architekturu začal studovat v roce 1923 na prestižní universitě Technische Hogeschool v Delftu. V roce 1926 začal studovat filosofii a teologii. Jeho první kniha teorie architektury: *Le Nombre Plastique* byla přeložena pod názvem *Plastické číslo*. V roce 1977 vyšla jeho

kniha De architectonische ruimte a v roce 1985 kniha teorie architektury přeložená pod názvem The Play of Forms: Nature, Culture and Liturgi.

Architekt Laan nám osvětluje činnost architekta jako schopnost prostorového vidění a schopnost interpretace bezprostřední prostorové zkušenosti. Architektonická tvorba vychází z kořenu rudimentálního vnímání prostoru, vyrůstajících z fyzické dispozice pozorovatele a z vidění vnitřního prostoru uvnitř sebe sama. Architekt Laan zdůrazňuje hluboce zakořeněný sklon lidské mysli systematizovat variace rozměrů, které pozorujeme v přírodě. Při uměleckém utváření prostoru je rozhodování o měřítku, proporcích a systému skladby prvotním aktem. Do struktury rozhodování vstupuje vnitřní prostor v nás samých.

Architekt Laan rozebírá podstatu viděného pomocí zavedení pojmů diád, které se týkají chápání prostorových souvislostí. Jako příklad uvádí vyčlenění nového architektonického prostoru z prostoru Boží domény, tj. z prostoru obklopujícího hmotu. Jednotka architektonické hmoty ve formě stěnové desky (nezakřivené), sloupu, pilíře, nebo kubusu, neplní funkci vyčlenění architektonického prostoru. Jsou-li však hmotové jednotky uspořádány určitým způsobem, je možné z nich v mysli pozorovatele vytvořit virtuální prostor, z obecného vyčleněný. Je tomu tak na příklad u dvou vztyčených desek (stěn) vzájemně spolupůsobících ve vidění pozorovatele, které jsou vzájemně rovnoběžné, nebo vzájemně svírají určitý úhel. Jejich virtuálním spojením vytvoříme v mysli nový prostor a tím i diádu vnitřek – vnějšek. V diádě : vnitřek – vnějšek, která se nám představuje v architektuře obklopené vnějším prostorem, hraje vnitřek aktivní roli. V diádě : plné - duté hraje architektonický prostor označený jako duté zcela rozdílnou roli. Duté je prostor obklopený hmotou. Prostor nenazíráme jako něco, co bezprostředně zakoušíme, ale jako zrcadlení, které vytváříme ve své mysli. Forma zdí, tj. forma plného, hraje aktivní úlohu, prostor je pasivní. Architekt vytváří zdi, prostor, mezi nimi, si od nich vypůjčuje formu. Velikost prostoru a hmoty je kvantita trojrozměrné danosti, ale měřit ji můžeme pouze lineárně a tak se setkáváme s konfliktem na intelektuální úrovni. Stejně jako musí dva obrazy prostoru a dva obrazy formy dovršovat jeden druhý, musí zde být sladěny dvě stránky kvantity: Na jedné straně neměřitelná trojrozměrná skutečnost a na druhé straně měřitelná přímka. V triádě přímka - plocha – objem je přímka aktivním elementem. Prostor, forma a velikost odrážejí v architektuře tři roviny lidské existence: zkušenost, vnímání a vědění.

Pro vnímání prostoru jsou přímky, spojující oči s architektonickou plností (hmotou zdí, sloupů apod.) vysílané v různých úhlech od pozorovatele ve výšce očí, významné z hlediska vytváření prostorového obrazu. Tento obraz se mění v závislosti na výšce očí pozorovatele od horizontální plošné základny. Typy perspektiv mění interpretaci daného prostoru. Novou interpretaci daného prostoru přináší rovněž jeho zrcadlení v různých úhlech nastavených zrcadel. Tato skutečnost je pozorovateli známá z přírody, ze zrcadlení ve vodní hladině. Skalní sráz spadající do vody, kde je na hladině vytvořen jeho obraz, vytváří novou prostorovou skutečnost. Při tak zvané „žabí „ perspektivě se prostor vůči horizontální plošné základně deformuje tak, že se hmotnost viděná ve výšce překlápí k pozorovateli. Má-li však hmotnost povahu přímky a je pozorovaná bez kontaktu se základnou, nabývá převahu vnímání plnosti vnějšího prostředí. Prostor z tak zvané „ptačí“ perspektivy se nám jeví deformovaný ve smyslu diád.

V experimentu optického nazírání architektonického prostoru v sestavě zrcadel, tedy v experimentu, který nám předkládá možnost bezprostřední zkušenosti prostorového světa, se architekt může dopracovat k novým poznatkům, týkajícím se prostorových vztahů. Experiment bezprostřední

zkušenosti zrcadlových obrazů vyjasňuje prostorové vztahy, které jsou z pozice pouze jednoho stanoviště pozorovatele bez zrcadlení nepoznatelné.

Pojem „bezprostřední zkušenost“ nám osvětluje americký filosof *Stuart Cuckow Northrop* (1893 – 1992), který od roku 1932 přednášel na Yale universitě. Bezprostřední zkušenost nazývá v jejím širším významu „estetickou“, protože je to zkušenost, která je nejvlastnějším předmětem umění. Toto vymezení je v souladu s východní tradicí myšlení světa jako nediferencované estetické kontinuity, je konvergentní k praktikování zenu. V oblasti zdůraznění bezprostřední zkušenosti leží kořeny konceptuální tvorby současných umělců.

Hovoříme-li o významu bezprostřední zkušenosti prostorového světa, kterou stejně jako učení zenu, vyzdvihuje architekt Hans van den Laan, je třeba zmínit v oblasti vědy diskutovanou otázku nepřevoditelnosti estetické stránky bezprostřední zkušenosti na filosofické postuláty.

Literatura:

Dom Hans van der Laan, *Architektonický prostor*, ARCHA Zlín 2012

Jiří Navrátil, *Uvedení do Zenu*, Dialog 1990

F. C. S. Northrop, *Setkání Východu a Západu*, 1946

Vladimír Vondráček a František Holub, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, 3. vydání, Bratislava 1972, s. 28

Elie Wiesel, *Svět Chasidů, portréty a legendy*. Edice Judaika, sv. 7, Sefer, Praha 1996.

Die Fragmente der Vorsokratiker, I – III. In.: Hippokratés, *Vybrané spisy I.*, Praha 2012, s. 339.

Ernst Cassirer, *Filosofie symbolických forem 1. Jazyk 2. Mýtické myšlení*, Praha Oikúmené 1996